

**Ηθικοί Κίνδυνοι κατά την Παροχή Εγγυήσεων
στη Χρηματοδότηση Επιχειρήσεων:
Εμπειρική Μελέτη του Προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ σε Σερραίους
Επιχειρηματίες Ορεινών, Ημιορεινών και Πεδινών περιοχών**

Δρ. **Χ. Μπαλωμένου**, Ph.D., Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο
Πανεπιστήμιο, Καθηγήτρια Σύμβουλος (ΣΕΠ), Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ» Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Μ. Μαλιάρη M.Sc, Πτυχιούχος Τμήματος Γεωπονίας
Τομέας Αγροτικής Οικονομίας Α.Π.Θ.
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Μεταπτυχιακό πρόγραμμα «ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ» Ε.Α.Π.

Περίληψη

Στην εργασία αυτή μελετήσαμε τους εμφιλοχωρούντες ηθικούς κινδύνους κατά την παροχή Εγγυήσεων στη δανειοδότηση των Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΜΠΜΕ) και προβήκαμε σε μια εμπειρική διερεύνησή τους, στην εφαρμογή του προγράμματος του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ), με εστίαση στους Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν τα συγκεκριμένα δάνεια.

Στόχος μας ήταν η ενδελεχής εξέταση της διαφορετικής συμπεριφοράς όσον αφορά τη διαχείριση-αποπληρωμή των εγγυημένων, από Δημόσιους φορείς, δανείων, τόσο από τα Πιστωτικά Ιδρύματα, όσο και από τους δανειολήπτες. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην ανάδειξη του σοβαρού προβλήματος των αναφυόμενων σχετικών ηθικών κινδύνων και συνακόλουθα στην κατάθεση προτάσεων για την άμβλυνσή τους. Το γεγονός ότι τα εκατομμύρια ευρώ που δόθηκαν μέσω του ΤΕΜΠΜΕ σε επιχειρηματίες στην πλειονότητά τους προστέθηκαν στο Δημόσιο Χρέος της χώρας -όπως σαφώς καταδεικνύεται στην παρούσα μελέτη μας- καθιστά την έρευνά μας άκρως επίκαιρη.

Στο πλαίσιο αυτό η αρχή της εποικοδομητικής ασάφειας καθώς και οι αναφορές στους ηθικούς κινδύνους στον τραπεζικό χώρο που απαντώνται στα συγγράμματα κύρια των Campbell Andrew & Lastra Rosa, του P. Krugman, του Wood Geoffrey, των Ρόκα & Γκόρτσου, του Ν. Κόνσολα και της Χ. Μπαλωμένου συνιστούν τον πυρήνα της χρησιμοποιηθείσας βιβλιογραφίας στην παρούσα εισήγηση. Πέραν της στοχευμένης αυτής βιβλιογραφίας και με δεδομένο ότι μετά από 7 συνεχή έτη ύφεσης το χρέος της Ελλάδας απασχολεί το σύνολο της διεθνούς οικονομικής επιστημονικής κοινότητας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η παρούσα χρηματοοικονομική κρίση έχει στιγματίσει τη ραχοκοκαλιά της Ελληνικής οικονομίας ήτοι τις ΜΠΜΕ- στο literature review μας παρουσιάζονται, μεταξύ άλλων και εκτενείς αναφορές, για τη χώρα μας, των βραβευμένων με Νόμπελ οικονομολόγων J. Stiglitz και P. Krugman. Τις εν γένει βιβλιογραφικές αναφορές συμπληρώνουν παλαιότερες δικές μας, συναφούς αντικειμένου, δημοσιεύσεις.

Η παρούσα μελέτη συνιστά συνέχεια παλαιότερων ερευνών μας και αποτελείται από το ανωτέρω, συνοπτικώς περιγραφέν, θεωρητικό και εμπειρικό τμήμα, με έμφαση τώρα στην διάκριση σε επιχειρηματίες ορεινών, ημιορεινών και πεδινών περιοχών. Ειδικότερα, στην εν λόγω εμπειρική έρευνα συμμετείχαν 188 Σερραίοι επιχειρηματίες. Το σύνολο των ερωτηθέντων έλαβε δάνειο από το ΤΕΜΠΜΕ. Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε με τη χρήση μεθόδων τόσο περιγραφικής στατιστικής, όπου υπολογίζουμε το μέσο όρο, την τυπική απόκλιση, το συντελεστή μεταβλητότητας όσο και επαγωγικής στατιστικής όπου υπολογίζουμε το συντελεστή συσχέτισης.

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, συνάδουν, σε μεγάλο βαθμό, με τη σχετική χρησιμοποιηθείσα βιβλιογραφία.

Εισαγωγή

Πεδίο έρευνας της εργασίας μας αποτελεί η διερεύνηση σε υφεσιακό μακροοικονομικό περιβάλλον της ύπαρξης μετρήσιμων ηθικών κινδύνων κατά την αποπληρωμή από τους έλληνες επιχειρηματίες εγγυημένων από το Ελληνικό Δημόσιο (ή άλλους αντίστοιχους φορείς) δανείων. Συγκεκριμένα, μελετήσαμε τα προγράμματα του Ταμείου Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ) στην περιφερειακή Ενότητα Σερρών.

Με την Ευρώπη σε «βαθιά ύφεση» (Krugman 2012, σελ. 33) όπως προαναφέραμε, η στρόφιγγα της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων έκλεισε όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και στο υπόλοιπο ευρωπαϊκό νότο. Ο βραβευμένος με Νόμπελ κ. Stiglitz αναφέρει χαρακτηριστικά σε πρόσφατη συνέντευξή του σε Γερμανικό περιοδικό: «Η χρηματοδότηση των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων δεν λειτουργεί σε καμία από τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου.» (Tagesspiegel 2015). Ο ίδιος συνεχίζει: «Αυτό που σκοτώνει την Ελλάδα δεν είναι μόνο η έλλειψη αποδοτικότητας στον δημόσιο τομέα, αλλά και στον ιδιωτικό. Όταν το τραπεζικό σύστημα είναι τόσο κατεστραμμένο στην Ελλάδα τόσο δεν μπορεί να κάνει πολλά για τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις, και η Ελλάδα είναι μια χώρα των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων. Πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος να ξεκινήσει και πάλι η χρηματοδότησή τους» (Tagesspiegel 2015).

Το ΤΕΜΠΜΕ στην έναρξη της ύφεσης προσπάθησε να βοηθήσει την παροχή ρευστότητας παρέχοντας την εγγύησή του για τη δανειοδότηση των Μικρών και Πολύ Μικτών Επιχειρήσεων με κεφάλαια κίνησης.

Είναι κοινός τόπος ότι τα κόκκινα δάνεια στη χώρα μας αυξήθηκαν με γεωμετρική πρόοδο τα τελευταία χρόνια. Έχοντας ως δεδομένο ότι κάποια δάνεια αποπληρώνονται θέλαμε να εξετάσουμε αν οι δανειολήπτες έχουν την ίδια συμπεριφορά απέναντι στα δάνειά τους. Είδαμε -όπως θα αναλύσουμε στην εμπειρική έρευνα- ότι οι ίδιοι δανειολήπτες είναι ενήμεροι στις υποχρεώσεις τους απέναντι στα πιστωτικά ιδρύματα ενώ δεν καλύπτουν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια όπως το δάνεια ΤΕΜΠΜΕ. Και σε αυτό το σημείο προέκυψε από τη μελέτη η ύπαρξη μετρήσιμων ηθικών κινδύνων στη δανειοδότηση των επιχειρήσεων.

Η σχέση των πιστωτικών ιδρυμάτων με τους ηθικούς κινδύνους έχει μελετηθεί μέχρι τώρα κυρίως στον τομέα των καταθέσεων. Με δεδομένη την εγγύηση των καταθέσεων από το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων, κάποιες τράπεζες προσέφεραν υψηλά επιτόκια με τις γνωστές συνέπειες στις κυπριακές τράπεζες την άνοιξη του 2013.

Τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σε 188 Σερραίους επιχειρηματίες που έλαβαν άτοκα ή χαμηλότοκα δάνεια από το ΤΕΜΠΜΕ, καταλήγουν ότι υφίστανται μετρήσιμοι ηθικοί κίνδυνοι στην παροχή εγγυήσεων αναφορικά με την δανειοδότηση επιχειρήσεων. Η χρονική επιλογή της έρευνας (Ιούνιος 2013) έδινε χρονικό περιθώριο ενός έτους από τη λήξη της τελευταίας δόσης των δανείων ΤΕΜΠΜΕ για την εξέταση της πορείας αποπληρωμής τους.

Η εργασία αποτελείται από δύο τμήματα, το θεωρητικό και το εμπειρικό. Στο θεωρητικό μέρος που διαιρείται σε τρία υποκεφάλαια, στο πρώτο αναφερόμαστε στην ύφεση στην Ελλάδα και στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, στο δεύτερο στο πρόγραμμα ΤΕΜΠΜΕ & και στο τρίτο στους ηθικούς κινδύνους. Στο δεύτερο εμπειρικό τμήμα, παρουσιάζεται η έρευνά μας σε Σερραίους δανειοδοτηθέντες από το ΤΕΜΠΜΕ επιχειρηματίες. Τα συμπεράσματα της έρευνας συνάδουν με τα αναφερόμενα στη σχετική βιβλιογραφία.

Μεθοδολογία

1α. Ύφεση στην Ελλάδα και επιπτώσεις στην επιχειρηματικότητα της Π.Ε. Σερρών

Για την εξέταση του θέματος των ηθικών κινδύνων με δεδομένο ότι συνδέονται άρρηκτα με το γενικότερο μακροοικονομικό περιβάλλον αρχικά μελετήσαμε τα σύγχρονα συγγράμματα αναγνωρισμένων οικονομολόγων. Έχοντας ως δεδομένο ότι η ύφεση επηρεάζει τα πάντα στην ελληνική οικονομία και φυσικά και την αποπληρωμή δανείων κρίναμε σκόπιμο να ξεκινήσουμε με την ύφεση. Σύμφωνα με τον P. Krugman «η Ευρώπη μοιάζει να παίρνει ελαφρύ προβάδισμα (από τις ΗΠΑ) στην κούρσα για την καταστροφή» (Krugman 2012, σελ. 193) Ο ίδιος για την Ελλάδα για την Ελλάδα αναφέρει «κι ύστερα ήρθε η Ελληνική κρίση... Η κατάρρευση ερμηνεύτηκε ως αλληγορία για τους κινδύνους της δημοσιονομικής ασωτίας. Τα κράτη που βρίσκονταν αντιμέτωπα με σοβαρές δημοσιονομικές δυσκολίες απειλούνταν με κατάρρευση εμπιστοσύνης στις αγορές και ενδεχομένως με απόλυτη καταστροφή.» (Krugman 2012, σελ. 218)

Η εμπειρική έρευνα έλαβε χώρα στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, οπότε κρίθηκε σκόπιμη η παρουσίαση στοιχείων τόσο από την ΕΛΣΤΑΤ όσο και από αναγνωρισμένους θεσμικούς τοπικούς φορείς. Στον παρακάτω πίνακα (Μπαλωμένου & Μαλιάρη 2016, σελ. 125) παρουσιάζουμε την πορεία του τοπικού ΑΕΠ και του αριθμού των Σερραϊκών επιχειρήσεων, μέχρι το 2013 που υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ.

Πίνακας 1. ΑΕΠ και αριθμός των επιχειρήσεων στην Π.Ε. Σερρών

Table 1. GDP and number of Enterprises on R.U. of Serres

ΕΤΟ	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*	2013*
Σ	1.487	1.563	1.568	1.712	1.841	1.839	1.888	2.084	2.071	2.030	2.004	1.859	1.756	1.700
ΑΕΠ	12.78	12.73	13.51	14.26	14.14	14.13	14.49	14.79	14.95	15.02	14.58	12.66	12.77	12.07
Ε	4	8	6	8	6	3	9	9	6	1	5	6	3	8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (<http://www.statistics.gr/>) α) ΑΕΠ όλα τα έτη, β) αριθμός επιχειρήσεων έτη 2000-2010

Πηγή: Επιμελητήριο Σερρών (<http://www.serreschamber.gr>) για τις επιχειρήσεις μέλη του έτη 2011-2013

Είναι δεδομένο ότι τόσο το Α.Ε.Π. όσο και ο αριθμός των Επιχειρήσεων βαίνουν μειούμενα από το 2008 και μετά. Το Επιμελητήριο Σερρών μας παρείχε πιο πρόσφατα στοιχεία τα οποία παρουσιάζουμε στον παρακάτω πίνακα 2.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τον αριθμό ανά κλάδο των Σερραϊκών επιχειρήσεων οι οποίες είναι μέλη του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Σερρών.

Πίνακας 2. Αριθμός επιχειρήσεων- μελών του Επιμελητηρίου Σερρών στην Π. Ε. Σερρών

Table 2. Number of enterprises –members of Serres Camber on R. U. Serres

ΚΛΑΔΟΙ	Ιανουάριος 2010	Ιανουάριος 2012	Ιανουάριος 2014	Ιανουάριος 2016
Εμπόριο	4.180	4.423	4.146	3.733
Μεταποίηση	4.026	1.641	1.531	1.374
Υπηρεσίες	5.897	5.828	5.663	5.126
ΣΥΝΟΛΟ	14.103	11.892	11.340	10.233

Πηγή: Επιμελητήριο Σερρών (<http://www.serreschamber.gr>) – Ιανουάριος 2016

Όπως βλέπουμε ο αριθμός των επιχειρήσεων σε όλους τους κλάδους βαίνει μειούμενος μετά από 6 συνεχή έτη ύφεσης. Συνεπώς οι τοπικές επιχειρήσεις πλήττονται από την

εμβάθυνση της ύφεσης. Εδώ επισημαίνουμε ότι η μεγάλη μείωση του αριθμού των μεταποιητικών επιχειρήσεων οφείλεται στα πιο αυστηρά κριτήρια που τέθηκαν για το χαρακτηρισμό μιας επιχείρησης ως μεταποιητικής το 2011 και πολλές επιχειρήσεις άλλαξαν κλάδο. Η περαιτέρω μείωση του αριθμού των επιχειρήσεων δηλώνει και ότι δεν είμαστε ακόμη στον «πάτο του βαρελιού». Η ανάκαμψη της οικονομίας δεν είναι άμεσα ορατή.

1β. Ταμείο Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ)

Το Ταμείο Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων (ΤΕΜΠΜΕ) χορήγησε τα τέλη της περασμένης δεκαετίας άτοκα ή χαμηλότοκα δάνεια σε επιχειρήσεις. Με την πρώτη φάση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ –Α΄ φάσης που ξεκίνησε την 1-1-2009 και ολοκληρώθηκε την 8-4-2009 χορηγήθηκαν συνολικά 3.234.968.175,48€ σε 27069 επιχειρήσεις με τη μορφή άτοκου δανείου και με την δεύτερη φάση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ –Β΄ φάσης που ξεκίνησε την 9-4-2009 και ολοκληρώθηκε την 31-12-2010 χορηγήθηκαν συνολικά 2.043.512.795,03€ σε 30308 επιχειρήσεις με τη μορφή χαμηλότοκου δανείου. Εκτός από το επιτόκιο (άτοκο/χαμηλότοκο), η βασική διαφορά των δύο φάσεων ήταν ότι για την ένταξη στην πρώτη φάση ήταν απαραίτητη προϋπόθεση η ύπαρξη τριών συνεχόμενων κερδοφόρων χρήσεων την προηγούμενη τριετία ενώ στη δεύτερη φάση τα κριτήρια ελαστικοποιήθηκαν και αρκούσε να εμφανίζει κερδοφορία ο μέσος όρος των τριών τελευταίων χρήσεων. Μία άλλη βασική διαφορά ήταν το μέγιστο ύψος χρηματοδότησης στην πρώτη φάση ήταν 350000€ ενώ στη δεύτερη ήταν κατά πολύ μικρότερο στις 125000€. Το αν το ΤΕΜΠΜΕ εκπλήρωσε τον κύριο σκοπό του που ήταν η παροχή ρευστότητας στην πραγματική οικονομία τίθεται σε αμφιβολία σύμφωνα και με προηγούμενες έρευνές μας. Χαρακτηριστικά είχαμε αναφέρει (C. Balomenou –M. Maliari UDDEVALLA SYMPOSIUM, BERGAMO 2011) “Η χρήση των ατόκων δανείων από επιχειρηματίες που δεν έλαβαν ποτέ άλλο δάνειο δεν βοήθησε τη μεταφορά ρευστότητας στην πραγματική οικονομία».

Με το Νόμο 3912/2011 το ΤΕΜΠΜΕ υποκαταστάθηκε από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ΕΤΕΑΝ). Μέχρι τον χειμώνα του 2015 οπότε και εξαντλήθηκαν τα κονδύλια σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδος (η κατανομή έγινε ανά περιφέρεια -NUTS2 level), η ΕΤΕΑΝ παρείχε εγγυημένα δάνεια κυρίως μέσω του Ταμείου Επιχειρηματικότητας (ΤΕΠΠΧ). Βλέποντας τόσο οι ελληνικές τράπεζες όσο και οι αρμόδιες αρχές την κακή χρήση των ατόκων κεφαλαίων εφαρμόζουν στο ΤΕΠΠΧ αυστηρότατους ελέγχους. Από το ένα άκρο που ήταν η παροχή μέσω ΤΕΜΠΜΕ εκατοντάδων χιλιάδων ευρώ χωρίς την προσκόμιση οπουδήποτε δικαιολογητικού-τιμολογίου, το ΤΕΠΠΧ κατέληξε στο άλλο άκρο της παροχής κεφαλαίων μετά από εξονυχιστικούς ελέγχους, όπου περικόπτεται ακόμη και δαπάνη ενός ευρώ αν δεν είναι συμβατή με το επιχειρηματικό σχέδιο. Βέβαια οι ηθικοί κίνδυνοι στο ΤΕΠΠΧ εκτιμούμε ότι θα είναι μειωμένοι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ όπως και όλα τα εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια που δεν εξοφλούνται από τους δανειολήπτες οφείλονται μετά την κατάπτωση της εγγύησης στις κατά τόπους Δημόσιες Οικονομικές Υπηρεσίες (Δ.Ο.Υ.) και τελικά στην συντριπτική τους πλειοψηφία προστίθενται στο Δημόσιο χρέος. Το γεγονός ότι οι έλληνας συνεπείς φορολογούμενοι καλούνται να υποστούν υπέρμετρη φορολογία και μεγάλες περικοπές μισθών για να πληρώσουν τελικά τις δαπάνες κοινωνικής επίδειξης κάποιων «επιχειρηματιών» θέτει επιτακτικά το θέμα του ελέγχου των παρεχόμενων εγγυήσεων. Για αυτό και ακριβώς το λόγο οι παρασχεθείσες εγγυήσεις ενέχουν και σοβαρούς ηθικούς κινδύνους.

1γ. Ηθικοί κίνδυνοι

Για πολλούς η έννοια της ηθικής είναι ούτως ή άλλως ασύμβατη με την επιχειρηματικότητα. Στις παραδόσεις που κουβαλάμε εδώ και χιλιάδες χρόνια σε αυτόν τον τόπο, ο θεός του εμπορίου Ερμής είναι ταυτόχρονα και ο θεός της κλεψιάς. Όταν ξεκινήσαμε αυτό τον κύκλο

μελετών -παραβλέποντας σκοπίμως τους ψυχολογικούς παράγοντες- διαβλέπαμε τη διαφορετική αντιμετώπιση τόσο των τραπεζικών ιδρυμάτων όσο και των δανειοληπτών στα δάνεια που διασφαλιζόνταν με κρατικές εγγυήσεις. Από την πολύχρονη εμπειρία και των δύο συγγραφέων σε τραπεζικά ιδρύματα είχαμε τη βεβαιότητα ότι οι δανειολήπτες εξοφλούν πρώτα τα δάνεια για τα οποία δεν υπάρχει εγγύηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που απασχόλησε τον τύπο τα χρόνια της οικονομικής επέκτασης ήταν τα εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο στεγαστικά δάνεια προς κοινωνικές μειονότητες όπως οι ΡΟΜΑ ή οι παλιννοστούντες ομογενείς από της χώρες της πρώην ΕΣΣΔ τα οποία ουσιαστικά δεν αποπληρώνονται από τους δανειολήπτες αλλά εξοφλούνται στις τράπεζες από τον Γενικό Λογιστήριο του Κράτους και προστίθενται στο δημόσιο χρέος της Ελλάδος.

Στον τραπεζικό χώρο έχουν μελετηθεί εκτενώς οι ηθικοί κίνδυνοι κατά την παροχή εγγυήσεων τόσο στον τομέα των καταθέσεων/επενδύσεων με το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων –Επενδυτών ΤΕΚΕ) όσο και κατά την άσκηση από πλευράς κεντρικών τραπεζών του ρόλου δανειστή έσχατης προσφυγής που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Το ΤΕΚΕ εγγυάται αποζημίωση 100.000€ανά ίδρυμα και ανά καταθέτη και 30.000 ανά ίδρυμα και ανά επενδυτή. Η χρησιμότητα του Συστήματος Εγγύησης Καταθέσεων και Επενδύσεων είναι μεγάλη, καθόσον αποτελεί έναν από τους πλέον σημαντικούς μηχανισμούς πρόληψης / ανακοπής κρίσεων που συνθέτουν το «Προστατευτικό Δίκτυο» του τραπεζικού συστήματος, μέσω της ακόλουθης διττής λειτουργίας του:

- Αδρανοποίηση του κινήτρου των καταθετών για εσπευσμένη ανάληψη των καταθέσεων τους από τις τράπεζες που φημολογείται ή είναι πράγματι προβληματικές.
- Διατήρηση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος, με την ανακοπή της εξέλιξης συνθηκών πανικού στο σύνολο του τραπεζικού συστήματος (δηλ. ομαδική ανάληψη καταθέσεων από τις εμπορικές τράπεζες), κάτι που θα επέφερε βαρύ πλήγμα στη ρευστότητά τους και εξαντλεί την καθαρή τους θέση (Ρόκας Ν., Γκόρτσος Χ., 2012)

Ο εμφολοχωρών εδώ ηθικός κίνδυνος (moral hazard), εστιάζει στον εφησυχασμό /αδρανοποίηση του κινήτρου των καταθετών να παρακολουθούν και να ελέγχουν τη φερεγγυότητα των τραπεζών και εν γένει πιστωτικών ιδρυμάτων, στα οποία εμπιστεύονται τις καταθέσεις τους (Μπαλωμένου Χ. 2015). Ο Krugman αναφέρει: «Ο Class-Steagall περιόριζε το μέγεθος του ρίσκου που μπορούσαν να αναλάβουν οι τράπεζες, πράγμα απολύτως απαραίτητο με δεδομένη την καθιέρωση της ασφάλισης καταθέσεων, που θα μπορούσε να δημιουργήσει τεράστιο «ηθικό κίνδυνο». Δηλαδή μπορούσε να δημιουργήσει μια κατάσταση όπου οι τραπεζίτες θα είχαν δυνατότητα να συγκεντρώνουν ένα σωρό χρήματα χωρίς να δίνουν λογαριασμό σε κανέναν- μα αφού είναι όλα ασφαλισμένα στην κυβέρνηση-, και μετά να δεσμεύουν αυτά τα χρήματα σε επενδύσεις υψηλών κερδών και υψηλού ρίσκου, υπολογίζοντας ότι αν το νόμισμα ερχόταν κορώνα θα κέρδιζαν και αν ερχόταν γράμματα θα έχαναν οι φορολογούμενοι». (Krugman 2013, σελ. 78), και συνεχίζει: «Η απορύθμιση δημιούργησε μια κλασσική περίπτωση ηθικού κινδύνου, όπου οι ιδιοκτήτες οργανισμών αποταμιεύσεων και δανείων είχαν κάθε κίνητρο να υιοθετήσουν εξαιρετικά ρινοκίνδυνη συμπεριφορά. Εξάλλου, τους καταθέτες δεν τους ενδιέφερε τι έκανε η τράπεζά τους, ήταν ασφαλισμένοι έναντι των απωλειών. Έτσι η έξυπνη κίνηση για έναν τραπεζίτη ήταν να χορηγήσει υψηλότοκα δάνεια σε δανειολήπτες αμφιβόλου πιστοληπτικής ικανότητας, συνήθως εργολάβους ακινήτων. Αν όλα πήγαιναν καλά η τράπεζα θα αποκόμιζε μεγάλα κέρδη, στην αντίθετη περίπτωση ο τραπεζίτης απλώς γύριζε την πλάτη του». (Krugman 2013, σελ. 88). Οι αρνητικές συνέπειες τόσο στη λειτουργία των τραπεζικών ιδρυμάτων όσο και στην κοινωνία με βασική συνέπεια την αύξηση του κόστους χρήματος είναι δεδομένες. Η ύπαρξη εγγύησης για το ποσό των 100.000€ συνετέλεσε στη δημιουργία αθέμιτου ανταγωνισμού στις τράπεζες και τελικά ίσως να επιτάχυνε την κρίση στην Κύπρο την άνοιξη του 2013. Τέλος ο χρόνος θα δείξει αν θα επέλθει περιορισμός των προαναφερθέντων ηθικών κινδύνων με την εφαρμογή των διατάξεων της Dodd-Frank Wall street reform act (2010)

δυνάμει της οποίας επιχειρείται μια λιγότερο αυστηρή επαναπροσέγγιση των διατάξεων της Class-Steagall υπό την έννοια ότι η εν λόγω πράξη θέτει περιορισμούς στη δυνατότητα των τραπεζών να χρησιμοποιούν τα κεφάλαια των καταθετών τους για risky επενδύσεις χωρίς όμως να τους επιβάλλεται η αλλαγή της οργανωτικής τους δομής (ήτοι, διενέργεια εργασιών – παροχή προϊόντων Universal Banking). Προτεινόμενα μέτρα αποτελεσματικής αντιμετώπισης του προαναφερόμενου κινδύνου είναι: α) Η ενίσχυση της κεφαλαιακής επάρκειας των πιστωτικών ιδρυμάτων, η οποία μάλιστα, σύμφωνα με τις επιταγές του Συμφώνου της Βασιλείας, θα πρέπει να είναι ανάλογη των αναλαμβανομένων κινδύνων και β) Σε περιόδους οικονομικής ευημερίας, η δυνατότητα ύπαρξης περιορισμού της κάλυψης, από πλευράς Ταμείου Εγγύησης Καταθέσεων, προς αποφυγή ολοσχερούς αδρανοποίησης του κινήτρου των καταθετών να παρακολουθούν και να ελέγχουν τη φερεγγυότητα των τραπεζών και εν γένει πιστωτικών ιδρυμάτων, στα οποία εμπιστεύονται τις καταθέσεις τους (Μπαλωμένου Χ. 2015). Για παράδειγμα το ποσό των 20.000€ που κάλυπτε προ δεκαετίας το ΤΕΚ ήταν στην κατεύθυνση της διατήρησης της ψυχολογίας των μικροκαταθετών αλλά απέτρεπε την αύξηση των ηθικών κινδύνων.

Μελέτη των ηθικών κινδύνων έχει γίνει και στο δανειστή έσχατης προσφυγής (Lender of Last Resort). Οι Κεντρικές Τράπεζες των επιμέρους Κρατών – Μελών της Ε.Ε., υπό ομαλές οικονομικές συνθήκες, δρουν ως Δανειστές Έσχατης Ανάγκης / Προσφυγής που αποτελεί έναν εκ των προστατευτικών μέσων - μηχανισμών που συνθέτουν το “Δίκτυο Ασφαλείας” του Τραπεζικού Συστήματος, αλλά όχι ανεξαρτήτως διαπιστωμένων προβλημάτων ρευστότητας ή φερεγγυότητας. Συγκεκριμένα, υπάρχει αναγκαιότητα παρέμβασης μιας Κεντρικής Τράπεζας, με την ιδιότητα του Δανειστή έσχατης Προσφυγής όταν οι εμπορικές τράπεζες εμφανίζουν προβλήματα ρευστότητας, προσωρινού χαρακτήρα (με διαπιστωμένη αδυναμία άντλησης ρευστότητας, από άλλη πηγή), προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος μετατροπής τους σε προβλήματα φερεγγυότητας. Αξίζει να επισημάνουμε τη διαφορά στην έννοια των προβλημάτων ρευστότητας που παρατηρούνται όταν μια τράπεζα δεν έχει την ικανότητα να ανταποκριθεί χωρίς απώλειες σε απρόσμενη ζήτηση ρευστού (αναντιστοιχία ληκτότητας στοιχείων παθητικού και ενεργητικού, αλλά θετική καθαρή θέση της τράπεζας), σε αντιδιαστολή με το πρόβλημα φερεγγυότητας, που προκύπτει όταν η αξία των στοιχείων του παθητικού υπερβαίνει εκείνη των στοιχείων του ενεργητικού. Ο κίνδυνος που ελλοχεύει, το πρόβλημα ρευστότητας να μεταλλαχθεί σε αφερεγγυότητα, σε περίπτωση που τα αναληφθέντα χρήματα παραμείνουν υπό τη μορφή ρευστών έξω από το τραπεζικό σύστημα είναι μεγάλος (Μπαλωμένου Χ. 2015).

Δεν είναι επισήμως θεσμοθετημένη, ως μη έχουσα ούτε σε εθνικό αλλά ούτε και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, καταστατική βάση, ωστόσο είναι επιθυμητή η ύπαρξη ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας (constructive ambiguity), όσον αφορά την άσκηση του ρόλου του Δανειστή Έσχατης Προσφυγής από τις Κεντρικές Τράπεζες, προς αντιμετώπιση – περιορισμό του αναφυόμενου ηθικού κινδύνου (Moral Hazard) για μείωση της πειθαρχίας της αγοράς, που προκύπτει από το γεγονός ότι όταν οι εμπορικές τράπεζες γνωρίζουν, αργiori και είναι βέβαιες ότι θα αναχρηματοδοτηθούν την επαύριον μιας κρίσης, εφησυχάζουν και κατ’ αυτό τον τρόπο, μειώνεται το κίνητρό τους για συνετή διαχείριση (Ρόκας Ν., Γκόρτσος Χ. , 2012).

Υπό μη ομαλές συνθήκες, μπορεί να μην υφίσταται δυνατότητα τήρησης της αρχής της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας. Η ασκούσα το ρόλο του Δανειστή Έσχατης Προσφυγής, αρχή, πρέπει γενικώς να απευθύνεται και να δανείζει, τράπεζες, προσφέρουσες καλές εγγυήσεις/εξασφαλίσεις, σε αυτή την περίπτωση, ο ρόλος των κεντρικών τραπεζών, θα επικεντρώνεται όχι στο να αποφασίζουν αν θα στηρίξουν ή όχι μια τράπεζα που τους ζητά βοήθεια, αλλά απλά στο να αξιολογούν την ποιότητα των προσφερομένων εξασφαλίσεων και κατόπιν να παρέχουν τη βοήθειά τους.

Συνεπώς, η ύπαρξη, υπό κανονικές συνθήκες, της αρχής της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας που εστιάζει στο ότι εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των Κεντρικών Τραπεζών, να ασκήσουν ή όχι το ρόλο τους, ως Δανειστές Έσχατης Ανάγκης / Προσφυγής (LOLR), προς αποφυγήν του εμφίλοχου ηθικού κινδύνου (moral hazard) στο πλαίσιο της παρούσας παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης, όπου η αβεβαιότητα και η ταχύτητα μεταβολής των οικονομικών συνθηκών είναι μεγάλη, τείνει να αλλάξει. Στην πραγματικότητα, έχει αλλοιωθεί η έννοια, δοθέντος ότι οι συμμετέχοντες στην τραπεζική και εν γένει οικονομική αγορά, επιθυμούν την ύπαρξη μικρής ασάφειας, από πλευράς των κεντρικών τραπεζών της χώρας τους. Επιπροσθέτως, δέον να επισημανθεί, ότι σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), η αρχή /έννοια της ηθελημένης εποικοδομητικής ασάφειας, κατ'ουσίαν, αδρανοποιείται, καθόσον η ΕΚΤ, είναι, εκ της φύσεώς της, πάντοτε ο αυστηρός ρυθμιστής (Campbell Andrew & Lastra Rosa, 2009).

Συνοψίζοντας λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι κατά τη διάρκεια μεγάλων – σοβαρών χρηματοοικονομικών κρίσεων, όπως η τρέχουσα, οι Κεντρικές Τράπεζες, πρέπει να δανείζουν, σε λογικά πλαίσια, φθηνά (με χαμηλά επιτόκια). Επίσης θα πρέπει να αποδέχονται, σε ορισμένες, έκτακτες περιπτώσεις και μη επαρκείς εξασφαλίσεις και υπό τοιαύτας συνθήκες, να διασώζουν τις συστημικές τράπεζες, ακόμη και αν αντιμετωπίζουν προβλήματα φερεγγυότητας, χωρίς όμως η εν λόγω διάσωση να περιλαμβάνει και τους ιδιοκτήτες τους. Σε κάθε περίπτωση, οι παραταθείσες, ανωτέρω, αλλαγές στον κλασικό ρόλο του Δανειστή Έσχατης Ανάγκης, εκτιμάται ότι θα καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη λειτουργία του, υπό την προϋπόθεση ότι θα συνδυασθούν με στρατηγικές αναμόρφωσης του Τραπεζικού Συστήματος, καθόσον μια σύγχρονη οικονομία, δεν μπορεί να αναπτυχθεί, αν και το Τραπεζικό και εν γένει Χρηματοπιστωτικό της Σύστημα δεν λειτουργεί αποτελεσματικά – αποδοτικά.

Παραλληλίζοντας τον εμφίλοχου ηθικό κίνδυνο στο ΤΕΚΕ και στο δανειστή έσχατης προσφυγής καταλήγουμε ότι κοινό σημείο των εγγυήσεων είναι η αύξηση των ηθικών κινδύνων.

Δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς οι ηθικοί κίνδυνοι στην παροχή εγγυήσεων στα δάνεια που χορηγούν οι Τράπεζες. Τι ωθεί μια τράπεζα να «επαναπαύεται» στην εγγύηση και να μην καταβάλλει ουσιαστικές προσπάθειες για την είσπραξη αυτών των οφειλών; Είναι μόνο οι τράπεζες υπεύθυνες ή μήπως το δημόσιο που παρείχε στην εγγύησή του σε μη αξιόχρεους δανειολήπτες φέρει το μέγιστο μερίδιο ευθύνης; Η κρίση είναι η αιτία ή η αφορμή για την μετατροπή σε μη αξιόχρεων κάποιων κατηγοριών δανειοληπτών; Σε αυτά και σε άλλα ερωτήματα θα προσπαθήσουμε να συνεισφέρουμε στη βιβλιογραφία αποδεικνύοντας πέρα από την ηθική διάσταση με στατιστικά δεδομένα την ισχυρή ύπαρξη ηθικών κινδύνων.

2.Εμπειρική έρευνα σε Σερραίους επιχειρηματίες

2.α.1. Τα δεδομένα

Η παρούσα έρευνα συνιστά συνέχεια προηγούμενων ερευνών που δημοσιεύτηκαν στο SPATIUM REVIEW, Beograd, July 2013 & RSI, Ελληνική έκδοση, Δεκέμβριος 2013. Ένα άλλο τμήμα της έρευνας παρουσιάστηκε στο συνέδριο ERSA Greece, Αθήνα 2015. Σε αυτή τη φάση συμμετείχαν 188 (οι μισές περίπου από τις συνολικές) επιχειρήσεις της Περιφερειακής Ενότητας Σερρών που έλαβαν δάνεια από το ΤΕΜΠΜΕ. Η υποβολή των ερωτηματολογίων έλαβε χώρα σε τρεις φάσεις. Η πρώτη 1-6-2012 έως 30-6-2012, η δεύτερη από την 25-5-2013 έως την 20-6-2013 και η τρίτη από την 4-7-2014 έως την 20-7-2014 μόνο στους επιχειρηματίες που είχαν υπερήμερες οφειλές στη δεύτερη φάση της έρευνας για να εξετάσουμε αν υπάρχουν κάποιοι που εξόφλησαν. Στην τελική φάση είχαν παρέλθει δύο χρόνια από τη λήξη της τελευταίας δόσης των δανείων ΤΕΜΠΜΕ και το σύνολο των υπολοίπων δανείων ΤΕΜΠΜΕ ήταν υπερήμερα. Για να εξετάσουμε τους ηθικούς κινδύνους, θέλαμε να δούμε για πρώτη φορά τη συνολική συμπεριφορά των δανειοληπτών απέναντι στις

δανειακές τους υποχρεώσεις και να συγκρίνουμε την αποπληρωμή των εγγυημένων και των υπολοίπων δανείων. Επίσης εξετάσαμε αν υπάρχουν διαφορές των επιχειρηματιών ανάλογα με τον τόπο δραστηριοποίησης ορεινή-ημιορεινή-πεδινή περιοχή. Τέλος, στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων κάναμε την παραδοχή ότι οι συμμετέχοντες ήταν απόλυτα ειλικρινείς αναφορικά με την σχέση τους με το Τραπεζικό σύστημα.

2.α.2. Περιγραφική στατιστική και συσχετίσεις

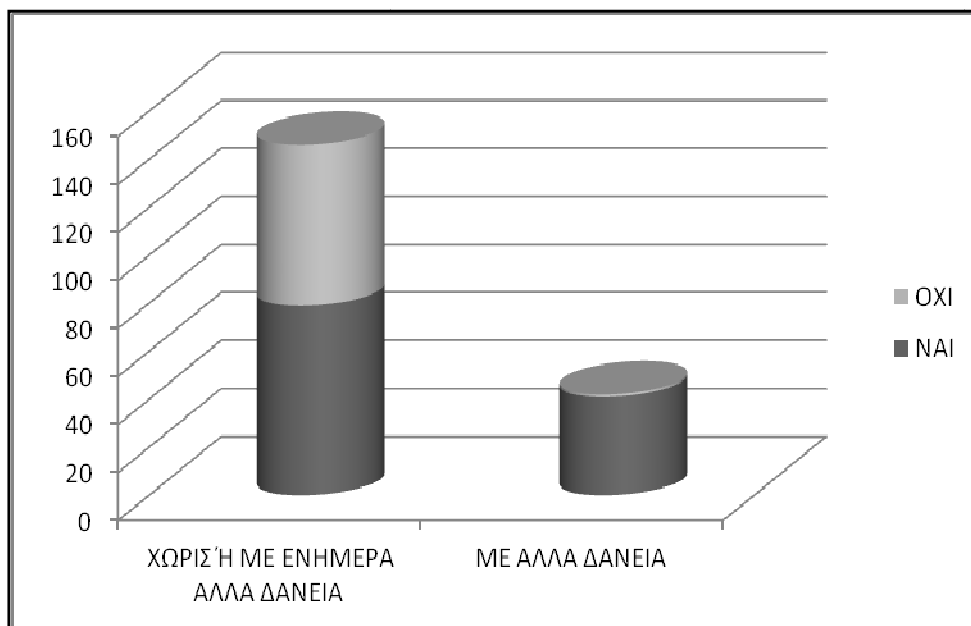
Θα αναλύσουμε τα αποτελέσματα χρησιμοποιώντας τις μεταβλητές 1 για τις επιχειρήσεις με εξοφλημένα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ και 2 για τις επιχειρήσεις με υπερήμερα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ, ή τις μεταβλητές 1 για τις επιχειρήσεις με εξοφλημένα τα μη εγγυημένα δάνεια και 2 για τις επιχειρήσεις με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια. Κατόπιν θα υπολογίσουμε τα κύρια μεγέθη της περιγραφικής στατιστικής, το μέσο όρο και την τυπική απόκλιση και ο συντελεστή μεταβλητότητας. Επίσης θα υπολογίσουμε το πιο κοινό μέγεθος της επαγωγικής στατιστικής, τον συντελεστή συσχέτισης.

2.β. Αποτελέσματα

Στο σχήμα 1 παρουσιάζουμε την αποπληρωμή των δανείων ΤΕΜΠΜΕ. Επαναλαμβάνουμε ότι το υπόλοιπο των δανείων ΤΕΜΠΜΕ τη χρονική στιγμή της έρευνας (6/2013) ήταν υπερήμερο και εξοφλείται από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους μέσω της ενεργοποίησης της παρασχεθείσας εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου.

Σχήμα 1. Οφειλόμενα δάνεια του ΤΕΜΠΜΕ

Figure 1. Outstanding Loans of Greek Guarantee Fund for Small and Very Small Enterprises

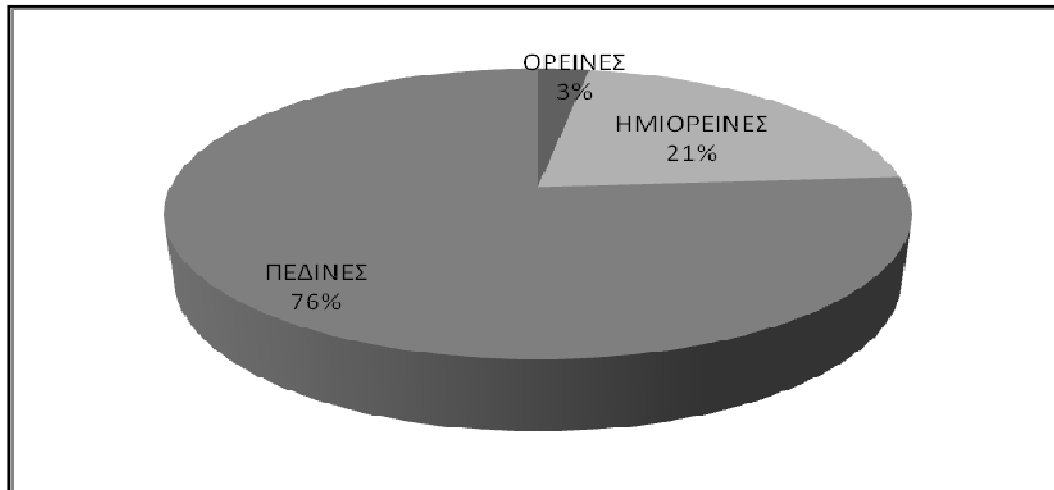

Είναι δεδομένο ότι οι δανειολήπτες ανταποκρίνονται με τελείως διαφορετικό τρόπο στις υποχρεώσεις που απορρέουν από εγγυημένα δάνεια. Ο μέσος δανειολήπτης εξοφλά κατά προτεραιότητα τα μη εγγυημένα δάνεια. Ο ένας και μοναδικός επιχειρηματίας που πράττει διαφορετικά (εξόφλησε το εγγυημένο δάνειο και οφείλει το τραπεζικό) αποτελεί την εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα.

Όπως αναφέραμε ήδη στα δεδομένα, στόχος μας ήταν η εξέταση της συμπεριφοράς των επιχειρηματιών ανάλογα με τον τόπο δραστηριοποίησης ορεινή-ημιορεινή-πεδινή περιοχή. Στο παρακάτω σχήμα 6 παρουσιάζουμε την κατανομή του δείγματος.

Σχήμα 2. Κατανομή δανείων ΤΕΠΜΠΕ σε Ορεινές, Ημιορεινές και πεδινές περιοχές
Figure 2. Loans distribution of Greek Guarantee Fund for Small and Very Small Enterprises per Mountainous, Semi-mountainous and Lowland areas

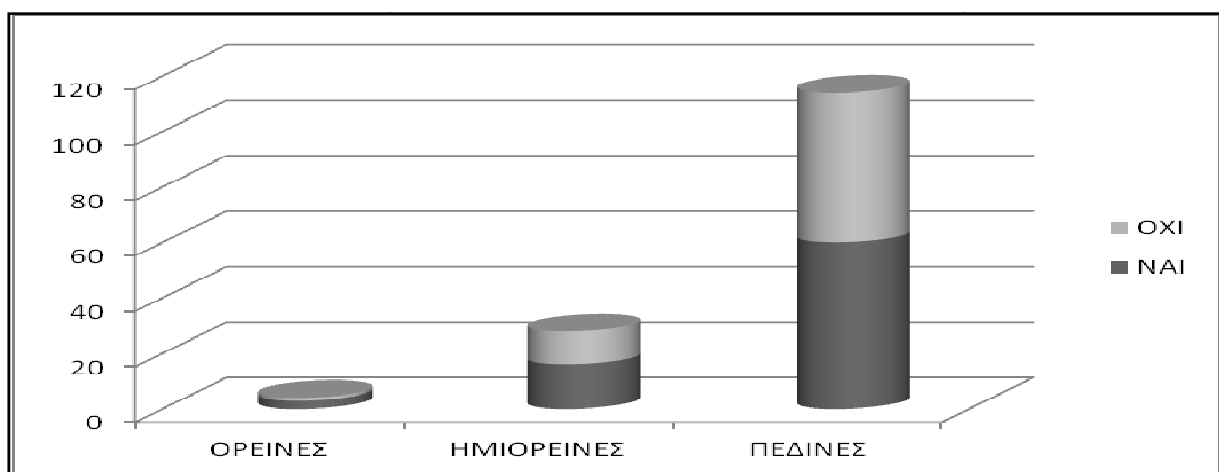

Στη συνέχεια θέλαμε να εξετάσουμε αν υπάρχει στατιστικά μετρήσιμη διαφορά στους ίδιους δανειολήπτες στην αποπληρωμή των εγγυημένων από το δημόσιο και των υπολοίπων δανείων .

Παρακάτω στο σχήμα 3 παρουσιάζουμε πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΠΜΠΕ, ενώ και στο σχήμα 4 το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών ανάλογα με τη θέση της επιχείρησης Ορεινή- Ημιορεινή- Πεδινή. Στον πίνακα 3 παρουσιάζουμε αντίστοιχα τα στατιστικά μεγέθη

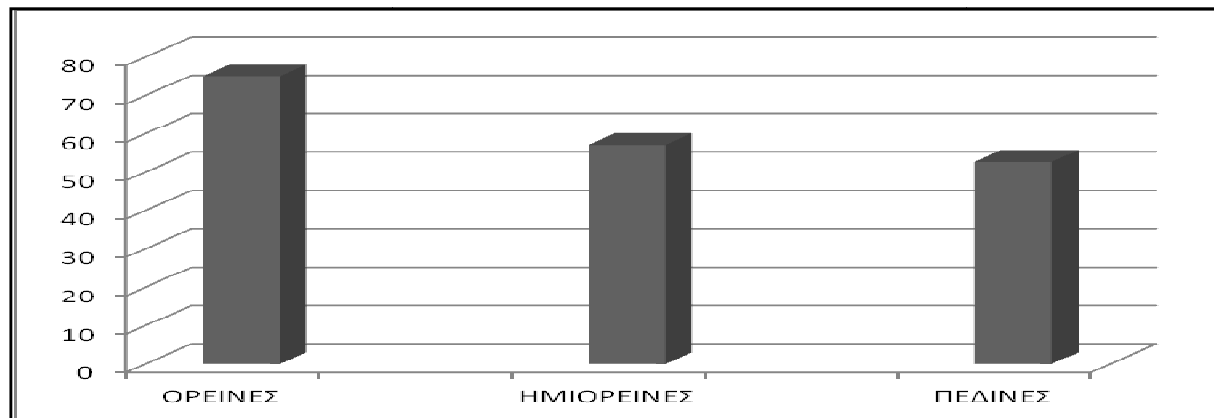
Σχήμα 3. Επιχειρηματίες με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Figure 3. Entrepreneurs with performing non-guarantee loans and non-performing guarantee loan on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

Σχήμα 4. Ποσοστό Επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Figure 4. Percentage of Entrepreneurs with performing non-guarantee loans on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

Πίνακας 3. Στατιστικά μεγέθη - Ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Table 3. Statistical measures –Performing non-guarantee loans on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

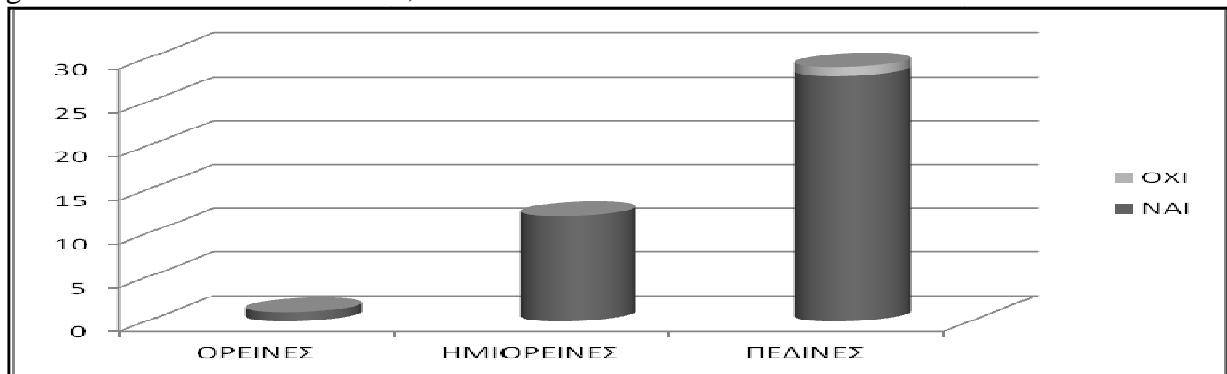
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΟΡΕΙΝΕΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	ΠΕΔΙΝΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	4	28	114
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,25	1,428571	1,473684
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	1,527525	15,30795	64,95383
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,40408	0,993538	0,999121
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	1,22202	10,71557	44,07581

Μελετώντας στα άνω σχήματα 3 και 4 τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους, βλέπουμε ότι οι επιχειρηματίες των ορεινών περιοχών (αν και το δείγμα είναι μικρό) είναι αυτοί που εξοφλούν πρώτα τα μη εγγυημένα δάνεια ενώ οφείλουν τα εγγυημένα από το Ελληνικό δημόσιο ΤΕΜΠΜΕ σε μεγαλύτερο ποσοστό, άρα είναι λιγότερο «ηθικοί» από αυτούς των ημιορεινών και πεδινών περιοχών. Αυτό ίσως εξηγείται εν μέρει από το γεγονός ότι οι επιχειρηματίες ορεινών περιοχών λαμβάνουν μεγαλύτερες ενισχύσεις. Για παράδειγμα από τους ενταγμένους στο πρόγραμμα 1.1.2 του ΥΠΑΑΝ το 2014, οι νέοι αγρότες των ορεινών περιοχών έλαβαν επιδότηση μέχρι 20.000€ ενώ των πεδινών περιοχών μέχρι 17.500€. Με δεδομένο ότι με σύμφωνα την προηγούμενη μελέτη μας (Μπαλωμένου & Μαλιάρη, ERSΑ Greece 2015) «Συνάγεται ότι οι διαφορές δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές ανά επίπεδο αστικοποίησης», συμπεραίνουμε ότι ενώ οι ηθικού κίνδυνου δεν διαφέρουν ανάλογα με το επίπεδο αστικοποίησης, υφίστανται μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με το υψόμετρο.

Στο παρακάτω σχήμα 5 παρουσιάζουμε πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΜΠΜΕ, και στο σχήμα 6 το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών. Όπως προαναφέραμε, μόνο ένας επιχειρηματίας πεδινής περιοχής εξόφλησε το εγγυημένο δάνειο και οφείλει τα υπόλοιπα. Στον πίνακα 4 παρουσιάζουμε αντίστοιχα τα στατιστικά μεγέθη.

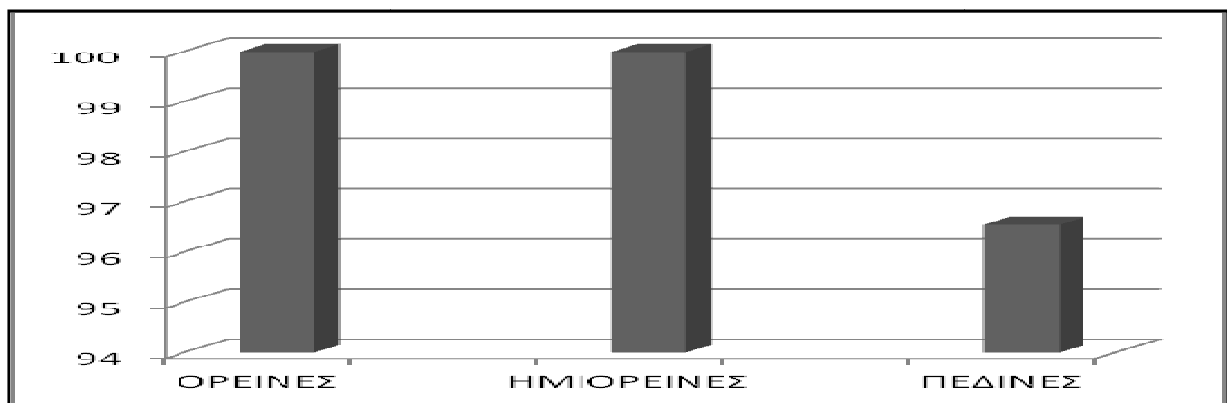
Σχήμα 5. Επιχειρηματίες με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Figure 5. Entrepreneurs with non-performing non-guarantee loans and non-performing guarantee loan on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

Σχήμα 6. Ποσοστό Επιχειρηματιών με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Figure 6. Percentage of Entrepreneurs with non-performing non-guarantee loans on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

Πίνακας 4. Στατιστικά μεγέθη – Υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια στις ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές

Table 4. Statistical measures –Non-performing non-guarantee loans loans on mountainous, semi-mountainous and lowland areas

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΟΡΕΙΝΕΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	ΠΕΔΙΝΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	1	12	29
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1	1	1,034483
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	0,57735	6,082763	15,885
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,020578	0,991902	0,999933
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	0,57735	6,082763	15,3555

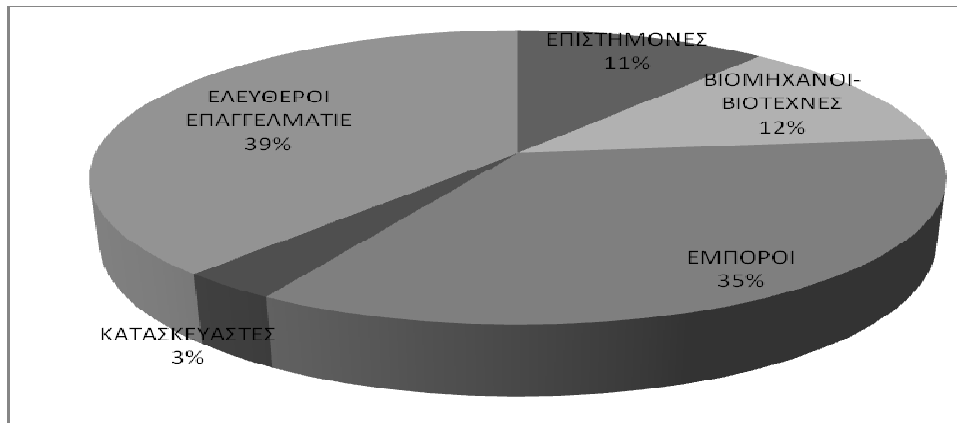
Μελετώντας τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους βλέπουμε ότι δεν υφίστανται στατιστικά μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με το υψόμετρο.

Στόχος ήταν η εξέταση και κατά κλάδο των ηθικών κινδύνων. Δεν χρησιμοποιήσαμε τη διάκριση σε παροχή υπηρεσιών, εμπόριο, μεταποίηση, αλλά θέλαμε να δούμε και συμπεριφορά κάποιων ομάδων. Έτσι, ο κατασκευαστικός κλάδος που είχε άνθηση την προηγούμενη δεκαετία, θέλαμε να εξεταστεί χωριστά, γιατί θεωρούμε ότι υπέστη και τη μεγαλύτερη κρίση. Στους ελεύθερους επαγγελματίες διακρίναμε αφ' ενός τους επιστήμονες, στους οποίους συμπεριλάβαμε τους γιατρούς, φαρμακοποιούς, δικηγόρους, λογιστές και εκπαιδευτικούς και αφ' ετέρου τους υπόλοιπους. Ο κλάδος του εμπορίου είναι ένας, και η βιομηχανία με τη βιοτεχνία επίσης ένας κλάδος.

Στο σχήμα 7 παρουσιάζεται η κατανομή κατά κλάδο με την ως άνω περιγραφή του δείγματος.

Σχήμα 7. Κατανομή δανείων ΤΕΠΜΠΕ κατά κλάδο

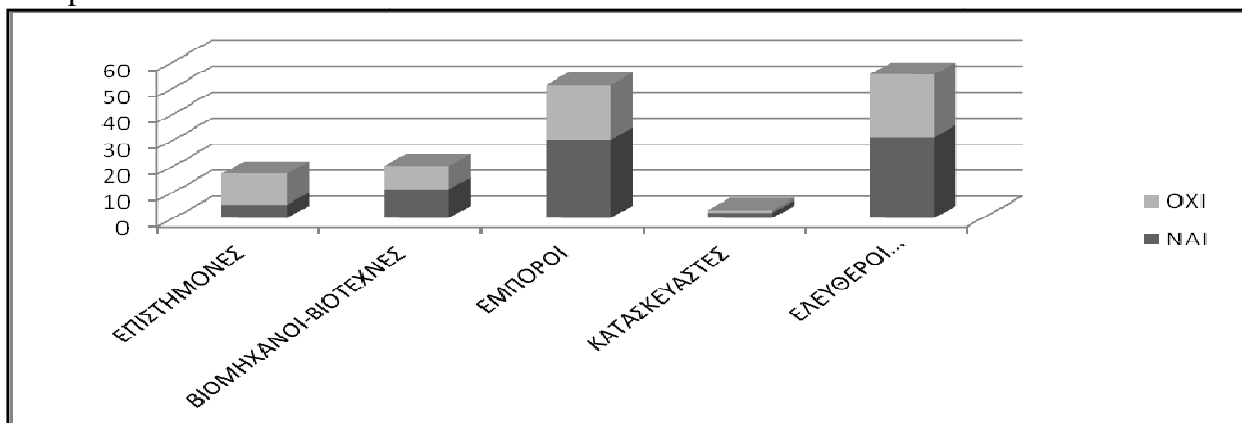
Figure 7. Loans distribution of Greek Guarantee Fund for Small and Very Small Enterprises per sector

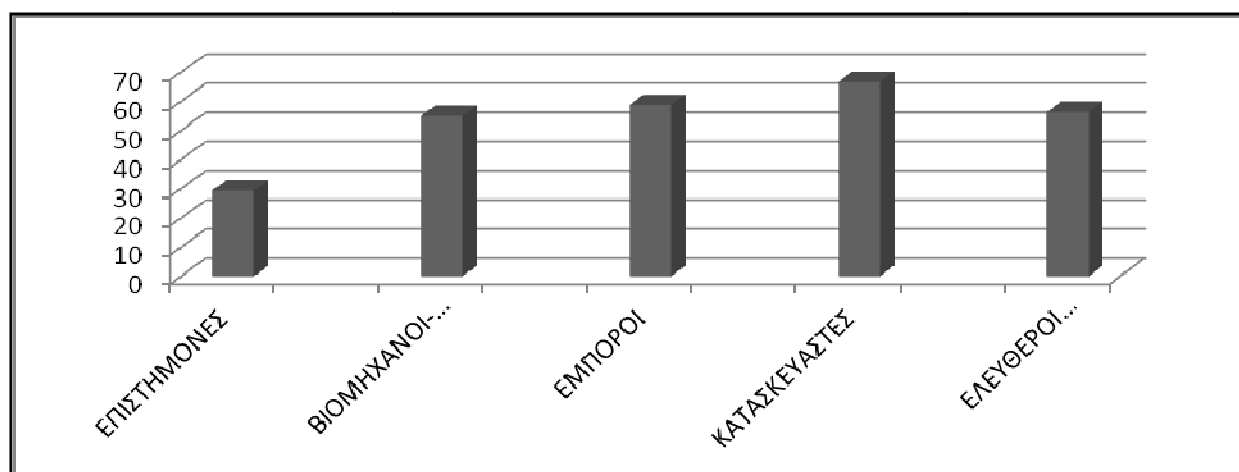
Παρακάτω στο σχήμα 7 παρουσιάζουμε κατά κλάδο πόσοι από τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους οφείλουν το ΤΕΠΜΠΕ, ενώ και στο σχήμα 8 φαίνεται το ποσοστό αυτών των επιχειρηματιών. Στον πίνακα 5 παρουσιάζουμε τα αντίστοιχα στατιστικά μεγέθη.

Σχήμα 7. Επιχειρηματίες με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο κατά κλάδο

Figure 7. Entrepreneurs with performing non-guarantee loans and non-performing guarantee loan per sector

Σχήμα 8. Ποσοστό Επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο
Figure 8. Percentage of Entrepreneurs with performing non-guarantee loans per sector

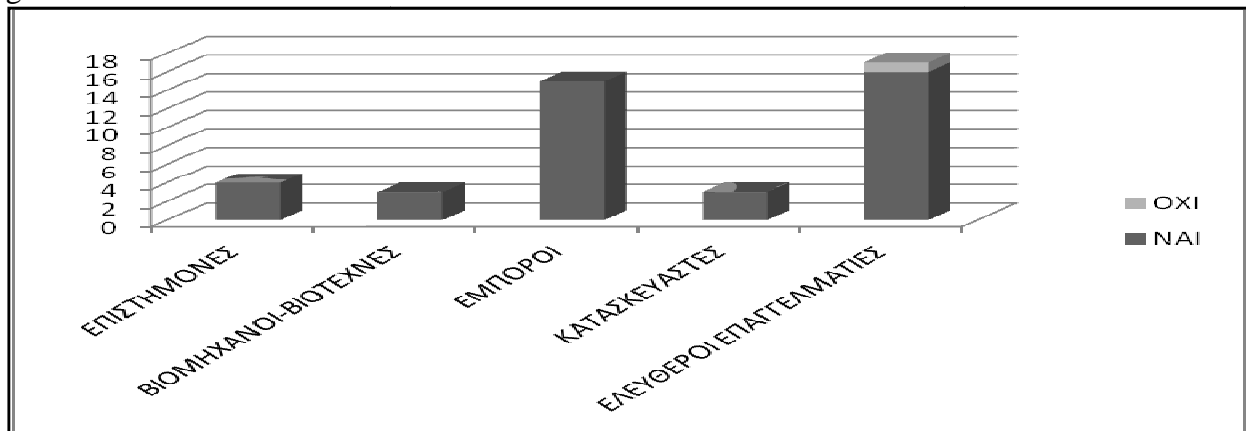
Πίνακας 5. Στατιστικά μεγέθη - Ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο
Table 5. Statistical measures –Performing non-guarantee loans per sector

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΙ-ΒΙΟΤΕΧΝΕΣ	ΕΜΠΟΡΟΙ	ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΕΣ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΕΠΑΓΓ/ΤΙΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	17	20	51	3	55
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1,705882	1,45	1,411765	1,333333	1,436364
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	8,962886	10,69268	28,58321	1	30,89229
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,741025	0,996316	0,989896	0,090271	0,997409
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	5,254106	7,37426	20,24644	0,75	21,50729

Μελετώντας στα άνω σχήματα 5 και 6 τους επιχειρηματίες που είναι συνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δανειά τους, βλέπουμε ότι οι επιστήμονες είναι οι πιο «ηθικοί», ήτοι έχουν τη μικρότερη διαφορά ποσοστών εξόφληση εγγυημένων και μη δανείων. Η μόρφωση ίσως επιδρά και στη γενικότερη συμπεριφορά του επιχειρηματία. Οι κατασκευαστές επηρεασμένοι όσο κανένας άλλος από την κρίση παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό επιχειρηματιών με ενήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο. Το γεγονός ότι η προσκόμιση φορολογικής, ασφαλιστικής και τραπεζικής ενημερότητας είναι απαραίτητη για τη λήψη χρημάτων από το δημόσιο, άρα και για τη συμμετοχή σε δημόσια έργα, ώθησε τους κατασκευαστές να δώσουν απόλυτη προτεραιότητα στα μη εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο δάνεια, με δεδομένη την εξαιρετικά χρονοβόρα διαδικασία κατάπτωσης της εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου. Οι υπόλοιποι, ήτοι, οι λοιποί ελεύθεροι επαγγελματίες, οι έμποροι και οι βιομήχανοι-βιοτέχνες εμφανίζουν κοινή συμπεριφορά.

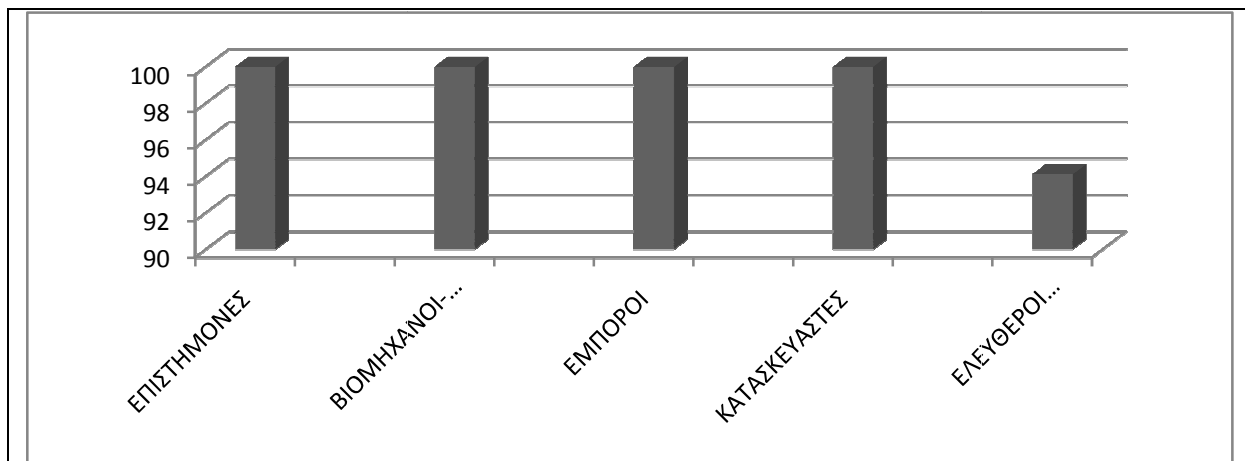
Σχήμα 9. Επιχειρηματίες με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια και υπερήμερο εγγυημένο δάνειο

Figure 9. Entrepreneurs with non-performing non-guarantee loans and non-performing guarantee loan

Σχήμα 10. Ποσοστό Επιχειρηματιών με υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο

Figure 10. Percentage of Entrepreneurs with non-performing non-guarantee loans per sector

Πίνακας 6. Στατιστικά μεγέθη - Υπερήμερα μη εγγυημένα δάνεια κατά κλάδο

Table 6. Statistical measures –Nonperforming non-guarantee loans per sector

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΟΙ-ΒΙΟΤΕΧΝΕΣ	ΕΜΠΟΡΟΙ	ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΕΣ	ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΕΠΑΓΓ/ΤΙΕΣ
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	4	3	15	3	17
ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	1	1	1	1	1,058824
ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΛΙΣΗ	1,527525	1	7,81025	1,290994	8,041559
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗΣ	0,8879	0,787393	0,99537	0,787393	0,999183
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	1,527525	1	7,81025	1,290994	7,594805

Μελετώντας τους επιχειρηματίες που είναι ασυνεπείς στα μη εγγυημένα (τραπεζικά) δάνειά τους συνάγουμε ότι δεν υφίστανται στατιστικά μετρήσιμες διαφορές ανάλογα με τον κλάδο.

Συμπεράσματα

Η βαθιά ύφεση στην Ελλάδα συνεχίζεται και επηρεάζει όλες τις πτυχές της οικονομικής και όχι μόνο ζωής των κατοίκων αυτής της χώρας.

Σε αυτό το περιβάλλον οι ελάχιστοι διαθέσιμοι πόροι πρέπει να διανέμονται με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η βέλτιστη αξιοποίησή τους. Η παροχή εγγυήσεων κυρίως από το Ελληνικό Δημόσιο προς τις Τράπεζες πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη τη δεδομένη ισχυρή ύπαρξη ηθικών κινδύνων που είναι και το κύριο συμπέρασμά μας. Καταλήξαμε από την έρευνά μας στο γεγονός ότι ούτε οι τράπεζες, ούτε οι δανειολήπτες αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο τα εγγυημένα δάνεια. Οι τράπεζες δεν εξαντλούν τη δυνατότητα είσπραξης από τους πιστούχους και οι πιστούχοι εξοφλούν πρώτα τις οφειλές προς τα πιστωτικά ιδρύματα. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχουν πολλοί δανειολήπτες με τακτοποιημένες οφειλές στα πιστωτικά ιδρύματα και υπερήμερα δάνεια ΤΕΜΠΜΕ και μόνο ένας που επιβεβαιώνει τον κανόνα να οφείλει μόνο σε τράπεζα και όχι στο ΤΕΜΠΜΕ. Δηλαδή όλες οι κατηγορίες δανειοληπτών, παρά τις επιμέρους διαφορές, εξόφλησαν, κατά απόλυτη προτεραιότητα, τα μη εγγυημένα δάνειά τους.

Εξετάζοντας τη χωρική δραστηριότητα των Σερραίων Επιχειρηματιών διαπιστώσαμε ότι επικεντρώθηκε στην πόλη των Σερρών (πεδινή περιοχή), ενώ ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη στους ορεινούς όγκους της Περιφερειακής ενότητας Σερρών.

Παρά το μικρό μέγεθος του δείγματος στις ορεινές περιοχές, καταλήξαμε ότι υπάρχουν στατιστικά μετρήσιμες διαφορές των επιχειρηματιών ανάλογα με το θέση της επιχείρησης (ορεινή, ημιορεινή, πεδινή περιοχή). Οι επιχειρηματίες των ορεινών περιοχών έχουν περισσότερες πιθανότητες ανάπτυξης ηθικών κινδύνων.

Από την κλασική ανάλυση συνάγουμε ότι η παροχή εγγύησης προς επιστήμονες έχει τις μικρότερες πιθανότητες εμφάνισης ηθικών κινδύνων.

Έχοντας ως δεδομένο ότι η έλλειψη ελέγχων κατά την εκταμίευση συνετέλεσε στην αύξηση των ηθικών κινδύνων, προτείνουμε οι παροχές εγγυήσεων να συνοδεύονται από σταδιακές εκταμιεύσεις με αυστηρότατους ελέγχους. Επίσης θα προτείναμε ένα συνδυασμό της παροχής εγγύησης με λήψη επιδότησης όπως για παράδειγμα έγινε με το εγγυημένο Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας (ΤΑΕ) τα δάνεια του οποίου δόθηκαν μόνο σε αγρότες που είχαν ήδη ενταχθεί σε Σχέδιο Βελτίωσης και θα έλαβαν επιδότηση το 40% έως 60% της καθαρής αξίας της επένδυσης.

Η εργασία αυτή προσφέρει το έναυσμα για τη μελέτη των ηθικών κινδύνων και συνιστά την απαρχή μιας προσπάθειας των συγγραφέων στην περαιτέρω ανάλυσή τους. Αποτελεί βασικό μας στόχο η διαπεριφερειακή διερεύνηση των εμφολωμένων ηθικών κινδύνων σε επίπεδο ορεινών, ημιορεινών και πεδινών περιοχών. Η έρευνα συνεχίζεται.

Βιβλιογραφία

- Balomenou C. & Maliari M., "Support of Local Entrepreneurship: An Empirical Investigation for Serres –Greece". RESPAG Review, Beograd, 2013
- Campbell Andrew & Lastra Rosa "Revisiting the Lender of Last Resort" Banking & Finance Law Review, 24.3: (Jun 2009): 453-497
- Herr, Hansjörg "The European Central Bank and the US Federal Reserve as Lender of Last Resort" Panoeconomicus, 61.1 (2014): 59-78
- Krugman P., (2012). "Στατατήστε την ύφεση τώρα", ΠΟΛΙΣ, Αθήνα 2012
- Stiglitz J., (2013). "Inequality Is Not Inevitable", New York Times, January 19
- Wood, Geoffrey E, "The lender of last resort reconsidered" Journal of Financial Services Research, 18, 2,3; (Dec 2000): 203-227
- Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία
<http://www.statistics.gr> (πρόσβαση στις 2016-2-9)

<http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/> (παροχή στοιχείων στις 2015-2-16)
Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ETEAN ΑΕ)
<http://www.etean.com.gr> (πρόσβαση στις 2014-02-26)
Επιμελητήριο Σερρών. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
<http://www.serreschamber.gr> (πρόσβαση στις 2016-02-15) &
<http://www.eves.gr> (πρόσβαση στις 2016-02-15)
Κόνσολας Ν., “Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική”, Παπαζήση, Αθήνα, 1997
Μπαλωμένου Χ., “Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα και οι Διαδικασίες Αξιολόγησης
Επενδυτικών Σχεδίων”, Παπαζήση, Αθήνα, 2003
Μπαλωμένου Χ., “Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων”, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις ΕΑΠ, 2015
Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. (2013), Στήριξη των ΜΜΕ σε περιόδους κρίσης: Εμπειρική
διερεύνηση των προγραμμάτων ΤΕΜΠΜΕ στην περιοχή των Σερρών. Συνέδριο
ΜΕΚΔΕ, Μέτσοβο Σεπτέμβριος 2013 & RSI Ελληνική έκδοση 12/2013.
Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. “Ηθικοί κίνδυνοι κατά την παροχή εγγυήσεων σε περιόδους
κρίσης: Εμπειρική διερεύνηση του προγράμματος ΤΕΜΠΜΕ στην Περιφερειακή
Ενότητα Σερρών”, Συνέδριο ERSA Greece, Αθήνα, Ιούνιος 2015
Μπαλωμένου Χ. & Μαλιάρη Μ. “Ο ρόλος του ΕΣΠΑ στη στήριξη των επιχειρήσεων σε
περιόδους ύφεσης στην Περιφερειακή Ενότητα Σερρών – Ελλάδα”, Κείμενα
Επιστημονικών Εισηγήσεων, 19^ο Συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων,
(Σελ.124-130), Λαμία 2016
Ρόκας Ν. & Γκόρτσος Χ. (2012) “Στοιχεία τραπεζικού δικαίου”, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
Ρόντος Κ. & Παπάνης Ε. “Στατιστική Έρευνα”, Σιδέρη, Αθήνα 2007
Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων [http:// www.teke.gr](http://www.teke.gr) (πρόσβαση στις 2015-03-15)

**Moral hazards on Entrepreneurship Financing Guarantees:
Empirical Investigation of Greek Guarantee Fund for Small and Very
Small Enterprises on entrepreneurs of R.U. of Serres sited on
Mountainous, Semi-mountainous and Lowland areas**

Dr. Chr. Balomenou, Ph.D. in the Department of Economic and Regional Development,
Panteion University, Athens – Political Scientist - Regionalist (M.Sc) –
Professor Advisor, in the in the Postgraduate Course in Banking Science,
School of Social Sciences of the Hellenic Open University

M. Maliari, M.Sc, School of Agriculture, Department of Agricultural Economics of Aristotle
University of Thessaloniki, 2Master of Science in Banking,
School of Social Science of Hellenic Open University

Abstract

The present paper aims to contribute to the study of the potential moral hazard due to collateral providing in the process of loan granting towards small and very small Greek enterprises. An empirical investigation took place focusing on entrepreneurs from Serres who joined in the application of the program of Greek Guarantee Fund for Small and Very Small Enterprises and they benefited from the relevant loans.

The main purpose of the paper is a thorough investigation off the differentiated result concerning the repayment of the guaranteed from statutory institutions loans on behalf of the borrowers and banks. The present investigation draw attention to the important fact to the occurring moral hazards and consequently to the formation of a most suitable mitigation plan.

The increase in the Greek Public Debt owing to the not performing entrepreneurial statutory guaranteed loans through TEMPME as it clearly results from the present analysis illustrates the actuality and the gravity of the issue under consideration.

Within the context of the paper the constructive ambiguity principle and furthermore the references to the moral hazards in the banking system mainly in the literary of Campbell Andrew & Lastra Rosa, Wood Geoffrey, Roka & Gortsou, N. Konsola and Ch Balomenou, constitute the basic core of utilized literature.

Beyond the aforementioned specialized and detailed literary and taking under consideration to the fact that Greek Public Debt it has become subject of global scientific importance the paper's literature review includes detailed references of the nobel prize winners in economy, J. Stiglitz and P. Krugman., who has extensively dealt with the Greek seven year recession and the authors relevant work.

The present work is the continuation of that which has been presented throughout the course of the 7 th MEKDE conference and consisted mainly of the abovementioned theoretical and empirical context. We focus on businessmen from mountainous, semi-mountainous and lowland areas.

As far as the empirical part of the paper included a sample of 188 entrepreneurs from Serres who responded to the survey and have received loan via TEMPME programs.

The data processing was performed by using both methods of descriptive statistics, where are calculated the average, the standard deviation, the coefficient of variation and statistical inference where the correlation coefficient is calculated.

The results of our research are consistent, to a large extent, to the relevant literature used.